

JUDICIAL SYSTEM MONITORING PROGRAMME
PROGRAMA MONITORIZASAUN BA SISTEMA JUDISIÁRIU

Komunikadu Imprensa
Tribunál Distritál Suai
27 Maiu 2019

Tribunál Distritál Suai sofre problema sériu kona-ba kombustivel ba transporte operasionál desde Janeiru 2019 no prejudika funksionamentu regular tribunál refere

Desde inísiu Janeiru 2019, Tribunál Distritál Suai (TDS) sofre problema sériu kona-ba kombustivél ba veíkulu operasionál ne'ebé fó impaktu gravemente ba númeru prosesu julgamentu iha fulan hirak ikus ne'e tanba labele distribui notifikasaun ba parte-sira no kazu barak maka tenke adia ba tempu naruk. Porzemplu iha fulan-Marsu 2019, Tribunál labele notifika maisumenus prosesu hamutuk 200 resin.

JSMP rejista katak situasaun ne'e prejudika prosesu julgamentu ba kazu sira tuun maka'as kompara ho tinan 2018 no tinan sira antes. Tuir JSMP nia monitorizasaun ba prosesu sira ne'ebé to'o faze desizaun iha 2018 no 2019 hatudu diferensia bo'ot. Iha Janeiru 2018 kazu ne'ebé TDS deside hamutuk 28, iha Feveireiru 2018 kazu 7 no iha Marsu 2018 iha kazu 11. Enkuantu iha 2019 numeru kazu ho natureza violensia bazeia ba jeneru ne'ebe JSMP monitoriza tribunál só bele deside kazu 2 iha Janeiru, kazu 1 iha Feveireiru no kazu 3 iha Marsu 2019.

Juis Administradór Tribunál Distritál Suai Dr. Alvaro Maria Freitas^[1] haktuir katak, situasaun ne'e mosu tanba sira laiha duni orsamentu atu sosa kombustivel ba veíkulu operasionál hodi distribui notifikasaun ba parte-sira dezde 2017 no 2018. Situasaun ne'e kontinua sai pior liután iha inísiu Janeiru 2019 to'o ohin loron.

[1] Entrevista ho Juis Administrador Tribunál Distritál Suai, iha fulan-Marsu 2019

Tanba ne'e TDS ne'ebé kobre distritu sira hanesan; Covalima, Same-Manufahi, Bobonaro no Ainaro durante fulan sira ikus-ne'e hala'o julgamentu ne'ebé ho número limitadu.

“Ne'e problema sériu tanba prejudika servisu no funksionamentu diáriu no regulár sira tribunál nian tanba kuaze paradu totál. Instituisaun relevante no komptente sira, partikularmente Tribunál-Rekursu tenke fó-atensaun propriu no urjentemente ba problema hirak-ne'e atu asegura tribunál sira funciona normal no asegura ema nia direitu fundamental kona-ba julgamentu ne'ebé lalais no baratu sein adiamentu ne'ebé la-nesesáriu,” dehan Luis de Oliveira Sampaio, Diretór Ezekutivu JSMP.

JSMP observa durante periodu tempu hirak-ne'e, tribunál sempre marka julgamentu kontinuasaun ho tempu ne'ebé naruk mesmuké julgamentu hirak ne'e envolve de'it kazu simples balun tanba laiha serteza atu hetan kombustivel. Iha mós faktu balun hatudu katak tribunál notifika parte-sira atraves hosi kanál ne'ebé la'os ofisiál. Porzemplu notifika liuhosi xefe suku, ka ema seluk ne'ebé marka prezensa iha tribunál - até iha kazu balun notifika atraves hosi vítima sira ka familia hosi parte-sira ne'ebé la iha garante ida katak karta notifikasaun ne'e sei to'o ba duni nia alvu.

Sirkunstánsia hirak ne'e rezulta kazu barak tenke adia tanba parte-sira la notifikadu no/ka balun notifikadu duni maibé sira la marka prezensa no tribunál labele hasai mandadu detensaun ba parte-sira ne'e tanba notifikasaun halo la liuhosi kanál propriu no lejítimu hanesan ofisiál justisa.

Aleinde problema kombustivel, TDS mós iha de'it kareta operasionál ida ne'ebé uza hodi fasilita servisu notifikasaun sira, karta prekatóriu, mandadu ba libertasaun, lori karta pedidu no prosesu rekursu sira ba Tribunal Rekursu, nomos transporta ofisiál justisa ba julgamentu movél bainhira hala'o julgamentu movél iha distritu sira.

JSMP mós deskobre katak kestaun ambiente iha *arredores* TDS la ijiéniku tanba laiha bee ba haris-fatin desde 2015 to'o agora. Situaun ne'e prejudika propriu autór tribunál sira, ofisiál justisa, funksionáriu administrasaun sira no públiku en-geral ba nesidade partikulár sira bainhira hakarak ba haris-fatin.

Durante periódu hirak-ne'e tribunál tenke husu-tulun ba diresaun bombeirus atu fornese bee ka utiliza de'it udan-been iha tempu udan. Maibé kuandu iha tempu bailoron, autór judisiáriu tenke fila ba-mai sira nia rezidénsia no ofisiál justisa alternativamente tenke buka meius seluk atu uza de'it comunidade sira nia haris-fatin.

Situasaun ne'e prejudika vítima violénsia seksuál ka abuzu seksuál ba labarik sira bainhira sira presiza ka iha nesesidade atu ba haris-fatin. JSMP fiar katak iha situsaun sira hanesan ne'e vítima sira tenke aguenta de'it to'o sira fila ba sira nia uma tanba sira sei sente la seguru no konfortavel atu ba husu ema seluk nia haris-fatin.

Iha Orsamentu Jerál Estadu (OJE) 2018, iha redusaun maka'as ba proposta orsamentu setór justisa/tribunál nian, até to'o item balun halakon kompletamente. Orsamentu ba nivel instituisaun tribunál tomak (hahú husi Tribunál Rekursu, tribunál distritál sira no Konsellu Superior Majistratura Judisiál) nian ba kategoria *Bens e Servisu* iha tinan 2017 ho montante US\$1,899.000 redus ba US\$892.000 iha 2018. Defaktu orsamentu ne'e aloka atu kobre kustu sira ba viazen lokál, kombustivel ba veíkulu operasionál, manutensaun ba veíkulu, materias fornese ba eskritóriu, manutensaun ba ekipamentu no edifísiu nomós despeza operasionál sira. Enkuantu iha tribunál distritál sira orsamentu alokadu ho montante US\$48.000 iha 2017^[2] tuun ba zero ka halakon 100% iha 2018^[3]. Afinál orsamentu ne'e alokadu ba hodi kobre kustu kombustivel ba kareta no motor ba tribunál distritál sira hodi halo notifikasaun no servisu operasionál esensial sira seluk.

Iha parte seluk, Diretór Finansa Tribunál Rekursu Jaime Freitas^[4] klarifika katak, Tribunál Rekursu labele responde ba limitasaun no defisiensia hirak ne'e, tanba durante tinan 2017 no 2018 Tribunál Rekursu uza de'it orsamentu duodesimu tanba konsekuensia hosi impase polítika. Maibé Tribunál Rekursu sei esforsu atu hatama verba hirak ne'e hanesan prióridade ba iha proposta orsamentu Tribunál Rekursu ba tinan 2019 no sé aprova ona bele responde ba situasaun hirak ne'e hotu.

^[2] Pájina 623 Livru 4B, OJE 2017

^[3] Pájina 509 Livru 4B, OJE 2018

^[4] Intrevista ho JSMP iha fulan-Fevereru 2019

JSMP kompriende katak iha tinan 2017 no 2018 instituisaun estadu hotu-hotu enfrenta dezafiu hanesan inklui tribunál sira. Maibé agora dadaun situasaun orsamentu fila ba situasaun normal iha ne'ebé totál orsamentu tribunál nian ba 2019 hamutuk millaun US\$7.541.000 ka aumenta millaun US\$2,974.000 hosi 2018 no kategoria bens servisu aumenta ba millaun US\$3,101.000 hosi US\$892.000 ne'ebé kobre kustu sira ne'ebé diskute iha leten hanesan viazen lokal, kombustivel ba veíkulu operasionál, manutensaun ba veíkulu, materias fornimentu ba eskritóriu, manutensaun ba ekipamentu no edifísiu nomós despeza operasionais^[5]. Enkuantu item kombustivel ba veíklu opercional iha tribunál distritál ne'ebé balansu zero iha 2018 sae ba US\$32.000 iha 2019.

JSMP rekomenda ba Tribunál Rekursu atu hola medida imediata no urjente atu hatan ba dezafiu no defisiensia hirak ne'e atu asegura tribunál sira funsiona normal no kumpri sira nia dever atu asegura justisa ba ema hotu tuir lei haruka.

Atu hetan informasaun kle'an liu tan favór kontaktu:

Luis de Oliveira Sampaio
Diretór Ezekutivu JSMP
Diresaun e-mail: luis@jsmp.tl
Website : <http://jsmp.tl/>

^[1] Entrevista ho Juis Administrador Tribunál Distritál Suai, iha fulan-Marsu 2019
² Pájina 623 Livru 4B, OJE 2017
³ Pájina 509 Livru 4B, OJE 2018
⁴ Intrevista ho JSMP iha fulan-Fevereru 2019
⁵ Pájina 564 Livru 4 B, OJE 2019

^[5] Pájina 564 Livru 4 B, OJE 2019